

Т.Є. Бойченко, к.п.н., професор
ДВНЗ Університет менеджменту
освіти» АПН України, м. Київ

СТАТЕВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті представлено аналіз чинних програм навчального предмету «Основи здоров'я» для учнів початкової та середньої школи щодо наявності в них тематики статевого виховання; підкреслюється необхідність і важливість цієї тематики для сучасного українського суспільства на особистісному, громадському й державному рівнях

Ключові слова: основи здоров'я, учнівська молодь, статеве виховання.

Аннотация. В статье представлен анализ действующих программ предмета «Основы здоровья» для учеников начальной и средней школы о наличии в них тематики полового воспитания; рассматриваются мнения исследователей о необходимости и важности этой тематики для современного украинского общества на личностном, общественном и государственном уровнях.

Ключевые слова: основы здоровья, школьная молодежь, половое воспитание.

Annotation. In the article the analysis of the legacy programs of the article of «Fundamentals of health» is presented for the pupils and students of secondary school in relation to a presence in them the topic of sexual education; the points of view on a necessity and importance of this topic for modern Ukrainian society are examined on the levels of personality, to public and state.

Keywords: fundamentals of health, student's youth, sexual education.

Актуальність проблеми. В українській школі освітній процес спрямований на всебічний особистісний розвиток учнів, що передбачає набуття ними ключових компетентностей, серед яких є й здоров'язберігаюча.

Ця компетентність уможлиблює ставлення учнів до здоров'я як до однієї з найважливіших життєвих цінностей, базується на достатній кількості отриманих знань та сформованих навичок й умінь щодо ведення здорового способу життя [1, 2].

Учні 1-9 класів набувають цієї ключової компетентності у школі, насамперед, протягом вивчення обов'язкового предмету „Основи здоров'я”, дійсна програма якого розглядає здоров'я за його основними складовими: фізичною, соціальною, психічною й духовною. Серед різних тематик, що розкривають сутність зазначених складових здоров'я, принципи, шляхи й методи його збереження та зміцнення, є проблема статевого виховання учнівської молоді. Доцільність введення цієї тематики обговорюється на різних рівнях, висловлюються різні думки щодо цієї проблеми: від схвалення до повного неприйняття.

Ступінь розробки проблеми. При формуванні кола тем програми з навчального предмету „Основи здоров'я”, присвячених статево му вихованню учнів у школі, враховано, насамперед, такі важливі аспекти: а) вікові можливості й потреби учнів; б) вимоги батьківської громади щодо меж участі школи в статево му вихованні дітей; в) проблеми державного рівня, що стосуються, зокрема, демографічної й епідеміологічної ситуації в Україні.

Тематика щодо статево му виховання школярів загальноосвітньої школи ґрунтується на засадах основних принципів безперервної валеологічної освіти, зокрема, з урахуванням принципу превентивності, надає інформацію учням й уможлиблює набуття ними навичок щодо:

- розуміння статевої належності людини;
- важливості формування своєї особистості з урахуванням статевої належності;
- необхідності взаємин людей різної статі на основі гендерної рівності;
- важливості сім'ї для дитини, батьків та держави;

- ролі матері й батька у вихованні здорової особистості дитини;
- значення формування гігієнічних навичок дівчат і хлопців;
- необхідності отримання сучасної інформації щодо чинників ризику для репродуктивного здоров'я молоді;
- формування безпечної поведінки задля збереження й зміцнення репродуктивного здоров'я юнаків і дівчат.

Вивчення предмету „Основи здоров'я” передбачає набуття учнями низки життєвих (психосоціальних) навичок. Володіння цими навичками сприяє самовихованню юнаків і дівчат, формуванню у них адекватної статевої поведінки, запобіганню ризиків для життя й здоров'я, у тому числі й для репродуктивного здоров'я.

За програмою предмету „Основи здоров'я” (1-9 клас) тематику щодо статевого виховання учнівської молоді (у тому числі й практичні роботи за цією тематикою) розподілено з урахуванням зазначених аспектів, особистісного (учень), громадського (батьки) й державного рівнів таким чином [3, 6].

Клас	Зміст навчального матеріалу
1	<p>Як росте людина.</p> <p>Особливості поведінки хлопчика і дівчинки.</p> <p>Піклування про здоров'я в сім'ї. Доброзичливі й турботливі стосунки між членами родини.</p> <p>Вибір друзів, уміння товаришувати і спілкуватися у класі та в сім'ї.</p> <p>Повага до себе та інших людей.</p> <p>Поведінка з незнайомими людьми у під'їзді, на вулиці.</p> <p>Гігієнічні правила. Догляд за порожниною рота, руками та волоссям.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Моделювання ситуацій спілкування дівчаток і хлопчиків.</p> <p>Розігрування діалогів знайомства.</p>

2	<p>Індивідуальні особливості росту й розвитку учнів: дівчаток і хлопчиків.</p> <p>Дружба хлопчиків і дівчаток.</p> <p>Піклування про здоров'я в родині.</p> <p>Поведінка з рідними, товаришами, друзями, знайомими, незнайомими.</p> <p>Вибір друзів, уміння товаришувати й спілкуватися.</p> <p>Поняття про ВІЛ. Убезпечення від ВІЛ.</p> <p>Охайність й особиста гігієна.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Моделювання дружніх стосунків дівчаток і хлопчиків.</p> <p>Моделювання ситуацій: “Я вдома сам”</p>
3	<p>Сім'я як чинник здоров'я.</p> <p>Спілкування у родині, з однокласниками, друзями.</p> <p>Ставлення до ВІЛ-позитивних людей.</p> <p>Вплив куріння й алкоголю на здоров'я дитини.</p> <p>Здоровий спосіб життя.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Рольова гра “Батьки й діти”</p> <p>Моделювання поведінки з незнайомими людьми.</p>
4	<p>Показники фізичного розвитку дитини.</p> <p>Традиції збереження здоров'я у сім'ї.</p> <p>Вибір людей для спілкування.</p> <p>Негативний вплив шкідливих звичок на здоров'я: куріння, вживання алкоголю, наркотичних і токсичних речовин.</p> <p>Поняття про ВІЛ/СНІД. Шляхи зараження ВІЛ.</p> <p>Гігієна порожнини рота.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p>

	<p>Рольова гра “Будьмо знайомі!”</p> <p>Дослідницький проект “Я – неповторний/неповторна”</p>
5	<p>Фізичний розвиток дівчаток і хлопчиків. Рухова активність та її вплив на розвиток підлітків.</p> <p>Основні функції сім’ї й громади щодо збереження здоров’я. Вплив способу життя родини на здоров’я підлітків.</p> <p>Позитивний вплив на здоров’я дружніх стосунків між однокласниками й іншими хлопчиками та дівчатками.</p> <p>Протидія виявам насильства в учнівському середовищі.</p> <p>Профілактика ВІЛ/ інфікування. Шляхи зараження ВІЛ. Право підлітків на убезпечення щодо ВІЛ і СНІД. Як уберегтися від ВІЛ-інфікування.</p> <p>Розпорядок дня підлітків.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Моделювання ситуації спілкування з однокласниками й друзями.</p> <p>Моделювання ситуації в разі необхідності сказати: “Ні!”</p>
6	<p>Розвиток підлітків. Рівень фізичного розвитку. Ознаки гармонійного розвитку хлопчиків і дівчаток</p> <p>Вплив соціального середовища на формування корисних і шкідливих звичок у підлітків та їх способу життя.</p> <p>Стосунки у сім’ї, класі, молодіжному середовищі. Вплив стосунків людей на їх здоров’я.</p> <p>Вибір прикладу для наслідування. Безпечні й небезпечні компанії.</p> <p>Залежність здоров’я від корисних і шкідливих звичок. Вплив на здоров’я підлітків тютюнового диму, алкоголю, наркотичних і токсичних речовин.</p> <p>Підлітки й ВІЛ-інфікування. Методи запобігання інфікування ВІЛ.</p>

	<p>Взаємозв'язок наркоманії і ВІЛ-інфікування. Толерантне ставлення до ВІЛ-інфікованих людей.</p> <p>Догляд за тілом. Особливості догляду за зубами й порожниною рота у підлітків. Значення особистої гігієни статевих органів у підлітковому віці. Предмети й засоби особистої гігієни підлітків.</p> <p>Гігієнічні вимоги під час занять фізичними вправами.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Визначення рівня фізичного розвитку.</p> <p>Вибір засобів індивідуальної гігієни.</p> <p>Моделювання ситуації відмови від сигарет і наркотиків.</p> <p>Моделювання ситуацій з конструктивним вирішенням конфліктів.</p>
7	<p>Вікові особливості індивідуального розвитку підлітків. Ознаки статевого дозрівання. Чинники ризику індивідуального розвитку.</p> <p>Особливості стану шкіри в підлітковому віці. Типи шкіри. Косметичні проблеми підлітків.</p> <p>Психологічна характеристика підліткового віку. Умови, що сприяють психологічному розвитку підлітків.</p> <p>Соціальні чинники ризику для здоров'я в найближчому оточенні підлітків. Причини вживання наркотичних речовин підлітками.</p> <p>Зв'язок наркоманії і ВІЛ-інфікування. Особливості поширення ВІЛ-інфікування молоді в Україні. Протидія дискримінації щодо ВІЛ-інфікованих.</p> <p>Особливості догляду за шкірою. Попередження захворювань шкіри дівчат і хлопців. Косметичні засоби і здоров'я. Косметичні засоби для дівчат. Косметичні засоби для хлопців.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Визначення індивідуальних показників фізичного здоров'я.</p>

	<p>Вибір і правила застосування косметичних засобів.</p> <p>Виконання проекту “Створення антитютюнової, антиалкогольної, антинаркотичної реклами”.</p> <p>Виконання проекту “Способи розв’язання конфліктів”.</p>
8	<p>Фізіологічна і соціальна зрілість. Ознаки фізіологічної та соціальної зрілості. Соціальні аспекти статевого дозрівання. Шкідливість раннього статевого життя та вагітності неповнолітніх для здоров’я. Спілкування дівчат і хлопців на засадах дружби.</p> <p>Значення всебічного розвитку для формування особистості молодої людини.</p> <p>Особливості дії тютюнового диму, алкоголю і наркотиків на статеве дозрівання. Поняття про ІПСШ. Шляхи зараження ІПСШ. Причини, умови розвитку й наслідки СНІДу.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Визначення рівня індивідуального фізичного розвитку.</p> <p>Виконання проекту “Відмова від небезпечних пропозицій в умовах тиску і загрози насилля”.</p>
9	<p>Поняття про фізіологічну і соціальну зрілість. Готовність до дорослого життя.</p> <p>Моніторинг фізичної складової здоров’я юнаків і дівчат.</p> <p>Репродуктивне здоров’я. Фактори впливу і ризику. Негативний характер впливу наркотичних речовин на репродуктивну систему підлітків та молоді. Особлива шкідливість для сумісної зі здоров’ям дії тютюнового диму й алкоголю.</p> <p>Продовження роду як одне з основних призначень людини. Здоров’я молоді в Україні.</p> <p>Формування особистості шляхом самопізнання, самовизначення й самовиховання. Способи саморегуляції.</p>

	<p>ВІЛ/СНІД/ПіСШ: шляхи передачі й методи захисту. Протидія стигматизації та дискримінації ВІЛ-інфікованих.</p> <p><i>Практичні роботи</i></p> <p>Оцінка індивідуального рівня фізичного здоров'я.</p> <p>Розроблення проекту “Вплив чинників ризику на репродуктивне здоров'я”.</p>
--	--

Аспект розгляду. Опановуючи відповідні фрагменти програми предмету «Основи здоров'я», учні, починаючи з першого класу до дев'ятого, поступово розширюють свої знання щодо одного з основних людських атрибутів – статі, удосконалюють життєві навички, пов'язані із забезпеченням вікової реалізації цієї неодмінної функції людини, вчать ставитися до своєї і протилежної статі належним чином. Це відбувається від найпростішого – розуміння необхідності поводитися як дівчинка чи хлопчик - через поступове розширення знань про фізіологічні характеристики розвитку статі аж до розгляду питань репродуктивного здоров'я молоді.

Без цього фрагменту програма не була б повною, не задовольняла б потреби особистості, сім'ї, громади, держави [5, 7]. Разом з тим, саме він викликає чи не найчастіші дискусії, що виникають між особами, групами людей, у громаді, що спричиняється, на наш погляд, різними причинами.

Серед цих причин, насамперед, є такі, що мають особистісний характер. Кожний, в умовах сучасного демократичного розвитку суспільства, вільний висловити свою оцінку щодо будь-якого явища. Про необхідність статевого виховання учнівської молоді висловлюються, виходячи зі своїх моральних, етичних, релігійних чи інших засад. Усі, хто так говорить про цей фрагмент програми з основ здоров'я, групуються таким чином. Більшість («ліберали») схвалює наявність тематики статевого виховання у програмі предмету «Основи здоров'я», які, як правило, висловлюють свою позицію, лише відповідаючи на запитання, аргументуючи це так: «Є в програмі. Діти

вивчають таку тематику – добре»; «Нарешті!»; «Довіряю фахівцям»; «Краще хай дізнаються від педагога і психолога, ніж зі ЗМІ, реклами, кінофільмів чи один від одного».

Меншість складається з «нейтралів» та «радикалів»: тут переважають «нейтралі», для яких несуттєво, вчать «цьому» дітей чи ні.

«Радикалів» найменше, але вони, як правило, голосно висловлюють свою точку зору, навіть войовничо, захищають свою позицію, найчастіше застосовуючи аргументи морально-етичного чи релігійного характеру. Батьки, звичайно, мають повне право вирішувати, будуть їх діти вивчати у класі (індивідуально, групою, загальним обговоренням) фрагменти програми, присвячені статево му вихованню, чи ні. Про це, аргументувавши своє рішення, вони повинні повідомити вчителя, дирекцію школи. Однак приймати таке рішення слід, зваживши усі «за» й «проти».

Висловлюють свою точку зору на доцільність вивчення аспектів статевого виховання й ті релігійні групи, громади та організації, основні положення яких суперечать сучасним точкам зору на питання планування сім'ї, методам запобігання й лікування хвороб. Діти, які живуть у сім'ях, де сповідують ті чи інші релігійні заборони, під впливом батьків та громади віруючих не можуть вивчати більшість тем програми предмету «Основи здоров'я», що, звичайно, не може не позначитися на рівні всіх складових їх здоров'я. Представники таких релігійних об'єднань різко засуджують включення питань статевого виховання до шкільної програми, аргументуючи свою позицію негативним впливом цієї тематики на моральність, що виявляється, як вони зазначають, у статевої розбещеності молоді. Задля справедливості слід наголосити, що у програмі предмета «Основи здоров'я» вивчається тематика статевого, а не сексуального виховання.

Слід зазначити, що загалом щоденний досвід педагогів, психологів, медичних працівників, велика кількість наукових публікацій свідчать про достатню обізнаність школярів з аналізованої тематики. Разом з тим, перед

тим, як розробляти відповідний фрагмент підручника для 6 класу за сприяння ЮНІСЕФ, ВООЗ, Британської ради в Україні було проведено опитування учнів 5-6 класів міст Києва і Вишгорода (2004-2005 р.). Результати опитування такі: школярі знають, що між чоловіком і жінкою можуть бути інтимні стосунки; мають уявлення про народження дітей; їм відомі шляхи поширення ВІЛ-інфекції, зокрема, статевий, та методи її запобігання, в тому числі й за допомогою презерватива. Вони відчували лише деяку складність у висловлюванні своїх думок через незнання назв явищ, що характеризують фізіологічний розвиток підлітків. Саме серйозна співпраця з дітьми дозволила здійснити відбір інформації за програмою предмета «Основи здоров'я» до підручника для 6 класу й набору відповідних таблиць для 5-6 класів.

Зважаючи на особисті погляди та думку громади щодо статевого виховання учнівської молоді, не слід ігнорувати зобов'язання держави як гаранта здоров'я громадян, зокрема, репродуктивного, та їх потреби задля своєї безпеки, а саме, економічної, демографічної й оборонної. І це справедливо, бо згідно з резолюцією ООН №38/54 від 1997 року здоров'я населення вважається головним критерієм доцільності й ефективності всіх без винятку сфер господарської діяльності.

У нашій країні фіксується складна демографічна ситуація. Тільки за останні 10 років населення України скоротилося більше ніж на 3 млн. осіб. Фактично зникла одна область, за кількістю жителів трохи більша, ніж Харківська. За прогнозами ООН, до 2050 р. населення нашої країни зменшиться на 39,6 % (більш відчутно, ніж, наприклад, у Росії, де прогнозується скорочення на 28,3 %). Упродовж останніх п'яти років служити в армії України може лише шість юнаків з десяти [9]. Перспективи щодо збільшення кількості здорового населення за рахунок народження дітей викликають сумніви: за поглибленими популяційними дослідженнями

Інституту педіатрії, акушерства і гінекології АМН України, лише 7-10% немовлят народжуються здоровими [8].

Отже, нашій державі задля вирішення проблем безпеки, принаймні економічної та оборонної, вже сьогодні слід подбати про збільшення кількості здорового працездатного населення. Статеве виховання молоді, учнівської в тому числі, зважаючи на його безперечний вплив на репродуктивне здоров'я, має особливе значення для вирішення проблеми народження здорових дітей, які сформують працездатне населення нашої країни.

Шляхи вирішення проблеми статевого виховання школярів різні. Шкільна ланка освіти через обов'язкове залучення великої кількості молоді має велике значення для вирішення означеної проблеми державної ваги. Саме тому чинну програму предмета «Основи здоров'я», яка включає тематику статевого виховання учнівської молоді, затверджено МОН України. Але без участі сім'ї цю важливу проблему не вирішити, хоча, звичайно, батьки, щоденно дбаючи про своїх дітей, не задумуються над тим, що вони тим самим опікуються здоров'ям нації.

Незалежно від того, який характер мають причини, що викликають прогалини у статевому вихованні, – особистісний, громадський чи державний, кожний підліток, юнак чи дівчина особисто стикаються з негативними чинниками, що впливають на цю сферу його здоров'я, і змушенні самотійно їм протистояти. Тому кожний з них має бути готовим до протидії означеним чинникам. Та через вікові психологічні особливості за порадою чи допомогою вони швидше звернуться до однолітків, ніж до вчителя, психолога, лікаря чи батьків. Саме тому важливо, щоб ця вікова категорія населення знала, що треба робити, щоб не втратити здоров'я, зокрема, репродуктивне, вміла правильно користуватися необхідними життєвими навичками – вибирати, примати рішення, вирішувати проблеми, критично мислити, ефективно спілкуватися, опиратися тиску, долати емоції й

стрес, вибудовувати міжособистісні стосунки, співчувати. Учнівській молоді обов'язково необхідно розвивати почуття гідності, володіти методами самооцінки, усвідомлювати місце здоров'я в ієрархії своїх цінностей і потреб. А все це означає її можливість ефективно користуватися своєю здоров'язберезувальною компетентністю, у тому числі й щодо репродуктивного здоров'я.

Висновки

1. Дійсна програма інваріантного предмету «Основи здоров'я» включає тематику статевого виховання учнів з 1-го по 9-й клас включно.
2. Тематику статевого виховання учнів за означеною програмою сформовано з урахуванням вікових психологічних можливостей і потреб дітей, вимогами значної частини батьківської громади й потребами сучасного українського суспільства.
3. У кожному конкретному випадку слід враховувати точку зору батьків щодо доцільності вивчення означеної тематики саме їхніми дітьми.
4. Задля створення умов для формування здоров'язберігаючої компетентності учнів загалом і щодо статевого виховання, зокрема, необхідна тісна співпраця педагогічного колективу школи й батьківської громади.
5. Вивчення тематики статевого виховання учнівською молоддю має велике значення та є одним зі шляхів вирішення проблеми економічної й оборонної безпеки країни.
6. Необхідне широке обговорення тематики статевого виховання школярів широкою громадськістю України, подальше наукове вивчення цієї проблеми.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина та ін.]. - К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
2. Бойченко Т.Є Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України / Т.Є. Бойченко // Основи здоров'я і фізична культура. – 2008. – № 11-12. – С. 6-7.
3. Бойченко Т.Є. Основи здоров'я: Програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Т.Є. Бойченко, В.М. Заплатинський, В.В. Дивак. – К. : Перун, 2005. – 41 с.
4. Навчання здорового способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації / [О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Л.С. Ващенко, О.Т. Сакович та ін.] – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 108 с.
5. Роль сім'ї у формуванні здорового способу життя дітей та молоді / [О.О. Яременко, О.М. Балакірева, Г.В. Беленька та ін.] – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2004. – 196 с.
6. Савченко О. Основи здоров'я: Програми для 1-4 класу / [О. Савченко, Н. Бібік, Т. Бойченко та ін.] // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К. : Початкова школа, 2006. – С. 187-201.
7. Формування сексуальної культури молоді / [Балакірева О.М., Галустян Ю.М., Корегін О.Я. та ін.] – К. : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2004. – 132 с.
8. <http://m.health.gov.ua/health.nsf/441242b97e1ad79cc125678d003fbbe2/8b72d09dbc248a1fc22569fa003dfb8d?OpenDocument>
9. Шакун В.І. Злочинність неповнолітніх: нові виклики для України В.І. Шакун // Вісник Верховного суду України. – 2003. - № 6(40). – Режим доступу до журналу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/BD8F1A793D4AB52088256E0C007B9A2A?OpenDocument>